

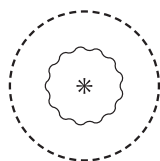

MARIA ANTONIETA

RETRAT D'UN CARÀCTER MITJÀ

STEFAN ZWEIG

TRADUÏT DE L'ALEMANY PER RAMON FARRÉS

La Segona **Perifèria**

INTRODUCCIÓ

Escriure la història de la reina Maria Antonieta significa recollir un procés de més de cent anys en el qual acusadors i defensors es contradiuen amb la més gran vehemència. El to apassionat de la discussió ha estat propiciat pels acusadors. Per colpir la reialesa, la Revolució va haver d'atacar la reina, i en la reina, la dona. Però la veracitat i la política rarament van de bracet, i quan es pretén assenyalar una figura amb finalitats demagògiques, no es pot esperar que els lacais al servei de l'opinió pública es mostrin gaire justos. Contra Maria Antonieta no es va estalviar cap mitjà, cap calúmnia, per portar-la a la guillotina, i a la «*louve autrichienne*» se li va atribuir sense vacil·lar qualsevol vici, qualsevol baixesa moral, qualsevol forma de perversitat en diaris, opuscles i llibres; fins i tot a la mateixa casa de la justícia, a la sala d'audiències, el fiscal va comparar emfàticament la «viuda Capet» amb les dones més depravades de la història, amb Messalina, Agripina i Fredegunda. Quan el 1815 un Borbó va tornar a pujar al tron de França, es va passar a l'altre extrem: per afalagar la dinastia, la imatge demonitzada es pinta amb els colors més mel·liflus. No hi ha cap presentació de Maria Antonieta d'aquesta època que no vagi acompanyada d'un núvol d'encens i d'una aurèola-

la de santa. Els cants de lloança se succeeixen, es defensa aferissadament la virtut intocable de Maria Antonieta, se celebra en vers i en prosa el seu esperit de sacrifici, la seva bondat, la seva heroïtat irreprotxable; i un vel d'anècdotes humitejat abundantament amb llàgrimes i teixit majoritàriament per mans aristocràtiques cobreix la faç transfigurada de la «*reine martyre*».

La veritat psicològica es troba aquí, com en la major part de casos, a mig camí. Maria Antonieta no va ser ni la gran santa dels reialistes, ni la meuca, la «*grue*», dels revolucionaris, sinó un caràcter intermedi, una dona corrent en realitat, ni singularment llesta ni singularment nècia, ni foc ni gel, sense una força especial per fer el bé i sense cap mena de voluntat per fer el mal, la dona mitjana d'ahir, avui i demà, sense tendència al demoníac, sense tirada a l'heroisme i per aquest motiu, en aparença, difícilment objecte d'una tragèdia. Però la història, aquest gran demiürg, no té cap necessitat d'un caràcter heroic com a protagonista principal per aixecar un drama estremidor. La tensió tràgica no es deriva tan sols de la desmesura d'un personatge, sinó en tot moment de la manca d'equilibri entre una persona i el seu destí. Aquesta tensió pot aparèixer de manera dramàtica quan una persona puixant, un heroi, un geni, entra en contradicció amb el seu entorn, que es mostra massa estret, massa hostil per a la seva missió innata: un Napoleó, per exemple, asfixiant-se al clos diminut de Santa Helena; un Beethoven empresonat en la seva sordesa; sempre i a tot arreu que qualsevol gran personalitat no troba la seva mesura i la seva via de sortida. Però la tragèdia també es produeix quan una naturalesa mediocre o directament feble es troba enfrontada a un destí colossal, a responsabilitats personals que l'esclafen i la trituren, i aquesta forma de tragèdia em sembla fins i tot la més corprenedora des del punt de vista humà. Perquè la persona extraordinària

busca inconscientment un destí extraordinari; la seva naturalesa sobredimensionada es presta orgànicament a viure de manera heroica o, d'acord amb Nietzsche, «perillosa»; desafia brutalment el món amb la poderosa exigència que li és inherent. Així, en últim terme, el caràcter genial no és innocent amb relació als seus patiments, perquè la comesa que porta dintre anhela místicament aquesta prova de foc per alliberar una última força; igual que fa la tempesta amb la gavina, el seu destí poderós el sosté amb més força i l'eleva més amunt. El caràcter mitjà, en canvi, es decanta per naturalesa cap a una forma de vida pacífica, no vol ni necessita una tensió més gran, sinó que s'estima més viure tranquil·lament a l'ombra, amb el vent encalmat i temperatures moderades; per això es resisteix, per això s'espanta, per això fuig quan una mà invisible el sotragueja. Ell no vol responsabilitats històriques, al contrari: les tem; no busca el patiment, sinó que li ve imposat; es veu forçat des de fora, no pas des de dintre, a ser més gran que la seva mesura real. Aquest patiment del no heroi, de la persona mitjana, jo no el considero, pel fet de mancar-li un sentit visible, inferior al sofriment abrandat de l'heroi autèntic, i tal vegada encara és més commovedor; perquè la persona corrent l'ha de suportar per ella mateixa i no té, com l'artista, la felicitat salvació de transformar el seu turment en obra i forma duradora.

Però la vida de Maria Antonieta és potser l'exemple més patent de la història de com de vegades el destí és capaç d'arrencar una persona mitjana i aixecar-la amb força per sobre de la pròpia mediocritat mitjançant la seva mà imperiosa. Els primers trenta anys dels trenta-vuit que va viure, aquesta dona recorre un camí indiferent, si bé en una esfera notòria; mai no sobrepasa la mesura mitjana ni en el bé ni en el mal: una ànima tèbia, un caràcter mediocre i, vist històricament, a l'inici tan sols una mera comparsa. Si la Revolució no hagués ir-

romput en el seu món de fades alegre i despreocupat, aquesta figura en si mateixa insignificant de la casa d'Habsburg hauria continuat vivint relaxadament com milions de dones de tots els temps; hauria ballat, conversat, estimat, rigut, s'hauria empolainat, hauria fet visites i donat almoines; hauria parit fills i a la fi s'hauria estirat a morir quietament en un llit sense haver viscut de debò l'esperit del seu temps. L'haurien homenatjat solemnement de cos present en tant que reina, haurien decretat el dol a la cort, però després hauria desaparegut de la memòria de la humanitat com totes les altres innumbrables princeses, les Maries Adelaides i Adelaides Maries, les Annes Caterines i Caterines Annes, les tombes de les quals es troben reproduïdes a l'*Almanac de Gotha* amb lletres fredes i impassibles que ningú no llegeix. Mai cap persona viva no hauria sentit el desig d'indagar en la seva figura, en la seva ànima extingida; ningú no hauria sabut qui va ser realment, i —això és l'essencial— mai ella mateixa, Maria Antonieta, reina de França, sense la prova que va haver de passar, no hauria sabut i experimentat qui era. Perquè forma part de la sort o la dissort de la persona mitjana que ella mateixa no sent cap necessitat de mesurar-se, que no experimenta la curiositat de preguntar-se per si mateixa abans que ho faci el destí: deixa dormir dintre seu, inutilitzades, les possibilitats que li són pròpies; deixa que les seves aptituds es marceixin, que les seves forces s'afluixin, com músculs que mai no s'exerciten fins que la necessitat no els tensa per a una resistència real. Un caràcter mitjà ha de ser foragitat de si mateix per ser tot el que podria ser, i potser més del que s'imaginava i sabia abans; per a això el destí no té cap altre fuet que la dissort. I així com un artista de vegades busca a posta un tema exteriorment petit, en lloc d'un d'emfàticament universal, per demostrar la seva força creativa, de la mateixa manera el destí es busca de tant en tant un heroi insignificant per provar que a partir d'un material

fràgil també es pot desenvolupar la màxima tensió i a partir d'un esperit dèbil i refractari una gran tragèdia. Una tragèdia d'aquesta mena, i una de les més belles d'aquest heroisme no volgut, porta el nom de Maria Antonieta.

Amb quin art, amb quina inventiva pel que fa als episodis, en quines colossals dimensions històriques incorpora aquí la història aquesta persona mediocre en el seu drama, amb quina saviesa mostra les contradiccions al voltant d'aquesta figura protagonista en un principi poc productiva! Amb un estratagema diabòlic, primer malacostuma aquella dona. Essent una nena ja li concedeix com a llar una cort imperial, quan és adolescent una corona, a la noia jove li regala pròdigament tots els dons de l'encís i la riquesa i a més a més li dona un cor lleuger, que no es pregunta pel preu o el valor d'aquests dons. Durant anys malcria i avicia aquest cor inconscient, fins que perd el món de vista i es torna cada cop més despreocupada. Però així com el destí, amb gran rapidesa i lleugeresa, eleva aquesta dona als cims més alts de la fortuna, després la deixa caure a poc a poc d'una manera refinadament cruel. El seu drama col·loca cara a cara, amb un contrast melodramàtic, les disparitats més extremes: l'expulsa d'una residència imperial amb centenars d'habitacions per ficar-la en una miserable cel·la de presó, la du del tron reial al patíbul, de la carrossa d'or i cristall al carro del botxí, del luxe a la privació, de la màxima popularitat a l'odi, del triomf a la difamació, enfonsant-la cada vegada més, implacablement, fins a l'última fondària. I aquella persona insignificant i mediocre, assaltada de sobte enmig de la seva vida regalada, aquell cor insensat, no comprèn les intencions d'aquell poder estrany, tan sols sent com un puny de ferro el retorça, com una urpa roent se li clava carn endins; aquella persona desprevinguda, refractària i no habituada a cap mena de patiment, es defensa i no vol, gemeja, fuig, intenta escapolar-se. Però amb la inexorabilitat d'un

artista que no desisteix fins que no ha extret del seu material la màxima tensió, la darrera possibilitat, la mà experta de l'infortuni no deixa anar Maria Antonieta fins a infondre a base de cops la duresa i l'aplom en aquella ànima flonja i dèbil, fins a fer-ne sortir plàsticament tota la grandesa que hi havia quedat colgada dels pares i avantpassats. Esglaiada en el seu turment, la castigada dona, que no s'havia preguntat mai per si mateixa, reconeix finalment la transformació; percep, just en el moment en què el seu poder exterior arriba a la fi, que dintre seu comença alguna cosa nova i gran que sense aquell càstig no hauria estat possible. «És en la desgràcia que saps realment qui ets.» Aquestes paraules, a mig camí entre l'orgull i el trasbals, li brollen de sobte de la boca esbalaïda; l'assalta la sospita que, just a través d'aquell patiment, la seva petita vida mediocre perdura com a exemple per a la posteritat. I mitjançant aquesta consciència d'un compromís més elevat, el seu caràcter se supera a si mateix. Poc abans que la forma mortal es trenqui, es fa realitat l'obra d'art duradora, perquè en la seva última hora de vida Maria Antonieta, aquella dona mediocre, assoleix finalment una dimensió tràgica i esdevé tan gran com el seu destí.